

Милан Д. Алексић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност
са јужнословенским књижевностима

УДК 821.163.41.09-31:82.01 Капор В.
DOI [10.46793/Uzdаница21.1.079A](https://doi.org/10.46793/Uzdаница21.1.079A)
Оригинални научни рад
Примљен: 10. новембар 2023.
Прихваћен: 8. децембар 2023.

ПРИПОВЕДАЧКИ ПОСТУПАК ВЕСНЕ КАПОР У РОМАНУ *НЕБО, ТАКО ДУБОКО*

Айстиракиј: У раду је анализиран роман Весне Капор и указано је на природу приповедачког поступка којим је ово књижевно дело обликовано. Роман *Небо, иако дубоко* припада типу лирског романа јер у њему нема нарације у класичном смислу. Блискост постоји и са традицијом епистоларног романа јер се преко записа, који су у поднаслову романа названи писмима, заправо представља прича. У раду је указано и на одабир композиције, структуру, приповедачке инстанце и конкретна књижевна средства коришћена у обликовању романа.

Кључне речи: Весна Капор, *Небо, иако дубоко*, лирски роман, поезика, приповедачки поступак.

Роман *Небо, иако дубоко* објављен је у *Кољу* Српске књижевне задруге 2021. године и питање његове жанровске припадности одмах је привукло пажњу књижевне критике. Роман је невеликог обима, те се у том смислу може појавити питање природе жанра, веза са приповетком, са једне стране, и са романом, са друге стране. Међутим, у роману *Небо, иако дубоко* доминантан је лирски израз, што показује његову блискост са традицијом лирског романа. Заправо, када ближе посматрамо начин на који се ствара фикционални свет у роману Весне Капор, видећемо да одређење лирског романа, које је Ралф Фридман поставио шездесетих година прошлог века, у потпуности одговара роману *Небо, иако дубоко*. Фридман је лирски роман дефинисао као хибридни жанр: „Појам лирског романа је парадоксалан. Романи се обично повезују са приповедањем: читалац тражи личности с којима се може идентификовати, радњу у којој би се могао ангажовати, или идеје и моралне дилеме које ће се на његове очи драматизовати. Насупрот томе лирска поезија значи изражавање осећања или тема у сликама или музички. Комбинујући особине оба ова књижевна рода, лирски роман скреће читаочеву пажњу са људи и догађаја на форму. [...] То је хибридни жанр

који употребљава роман да би се приближио функцији песме” (Фридман 1968: 491). Основни поступак који се користи у роману као књижевној врсти је приповедање, док је у лирској поезији основни поступак изражавање осећања. У роману Весне Капор *Небо, иако дубоко* нарација није поступак који је доминантан. Приповедање је замењено низањем слика кроз текстуалне фрагменте уобличене као записе којима је основна функција изношење сећања и осећања јунака. Весна Капор бира поступак којим се фокус помера са нарације према осећањима и унутрашњем бићу њених приповедних субјеката, чиме своје дело укључује у традицију лирског романа у српској књижевности. Хибридна природа романа Весне Капор била је препозната и наглашена одмах по објављивању дела: „[...] књига *Небо, иако дубоко*, наглашено [је] хибридна творевина која се приближава традицијској линији краткога романа, романа који настоји да преузме функцију лирске песме” (Кецојевић 2023: 103). Записи који чине роман у већини случајева усмерени су на представљање мисли приповедачких инстанци у којима се могу појавити и реконструкције одређених догађаја, али у њима нема приповедања у класичном смислу, нити је прича линеарно обликована. Радња у роману *Небо, иако дубоко* невеликог је обима и представљена је сликама које се нижу творећи лирску причу о болу и нестанку.

У поднаслову романа (*Писма за Тару*) успостављена је веза са традицијом епистоларног романа и тиме указано на природу употребљеног приповедачког поступка. Роман се састоји од кратких прозних записа који немају класичну форму писама, као што је то случај у традиционалним епистоларним романима, већ су у питању фрагменти који имају функцију да покажу унутрашњу перспективу књижевних јунака, односно лица која приповедају. Неки записи у роману *Небо, иако дубоко* су већег обима, мада су ретко дужи од странице, други су сведени на једну реченицу. Техника којом се Весна Капор служи може подсетити на поступак који је Драгослав Михаиловић применио у приповеци „Богиње” у којој су епистоларну форму замениле це-дуљице које јунакиња кришом шаље из концентрационог логора. Међутим, Весна Капор се не ослања на дијалекат, нити користи правопис у функцији карактеризације јунака, као што је то чинио Драгослав Михаиловић, те је сличност коришћеног поступка у краткоћи записа и недостајању друге стране у кореспонденцији. Језички израз ових записа Весна Капор лирски обликује јер у њему велики удео имају понављања, значајна пажња посвећена је мелодији језичког израза, као и ритмичкој организацији у чијој су функцији и знаци интерпункције којима се уносе интонационе паузе у реченични израз и тиме остварује специфични ритам, ближи лирском изразу него епском: „Падао је снег, густ, лепљив и чврст, споро” (Капор 2021: 23). На неколико места у роману записи имају облик песама јер су реченицама дати облици стихова.

У роману *Небо, иако дубоко* имамо више приповедачких инстанци, неколико приповедача који имају одвојене тачке гледишта и из свог угла дају један део приче. Смењивање различитих фокализатора представља технику којом се онеобичава приповедање, а Весна Капор у роману гласове приповедача доноси без видљивог реда, измешано, тако да је током читања потребно најпре одгонетнути ко приповеда, односно порекло сваког од гласова, будући да сви говоре у првом лицу. Једини изузеци у препознавању порекла сваког од записа везани су, најпре, за тачку гледишта ауторског приповедача, јер су њени записи графички наглашени курзивом. Други пример су белешке које је написала Тара, девојка чија је трагична судбина постављена у основу приче и која је заправо адресат писама, односно записа од којих је сачињен роман. На самом почетку романа Весна Капор је као први одељак поставила Тарину беседу, писану за час српског језика и књижевности чиме је у приповедачки поступак укључила ослањање на документ, чиме се отвара тема односа стварности и књижевности. У средишњем делу романа налазе се још две Тарине белешке које су вињетама, дакле графички, издвојене у тексту. Осим ових изузетака, преостали гласови приповедача у записима имају истоветни облик текста, те само садржај њиховог обраћања даје одговор коме глас припада, Тариној мајци, оцу или Тарином бившем момку. Весна Капор је записима обликовала роман мозаичке композиције јер догађаји који су у основи романа нису представљени хронолошки, већ су оцртани ретроспективно, са различитих позиција. Сваки од приповедача даје један део приче, заправо своје сећање на дане које је Тара провела у болници и, нарочито, на дан када је преминула. Насловом централног поглавља романа, Весна Капор је нагласила позицију са које приповедачи износе своја сећања на празничне дане у којима се одвијала лична и породична трагедија.

Роман има троделну структуру и у његовим оквирним деловима налазе се својеврсни пролог и епилог. Роман отпочиње Тарином беседом под насловом „Пешчани сат сипи” којом се уводи тема пролазности, са једне стране, а са друге стране, приче као једине могућности за супротстављање незауостављивом току времена. Прича као начин за победу над пролазношћу неминовно повлачи везу са Андрићевим стваралаштвом и то је препознато од стране књижевних критичара (в. Кецојевић 2023: 105). Средишњи део романа је најобимнији, носи наслов „Шта смо радили тада” и сачињен је од мозаички распоређених записа који имају функцију писама, док је завршни одељак под насловом „Везати видљиво и невидљиво у чвор” запис који има функцију епилога којим приповедач ставља тачку на причу и препушта је трајању у књижевности.

Весна Капор припада оним ствараоцима који своје дело пишу са свешћу о традицији српске књижевности и она, идући за давно изнетим поставкама Томаса Стернса Елиота, бира своју традицију и многим међутекстовним везама укључује књижевна дела својих предака, писаца из прошлости у

своје књижевно дело, проширујући на тај начин контекст и смисао свог дела. Тематски оквир болнице призива не само дело Милоша Црњанског на чије дело упућује мноштво интертекстуалних веза, него и роман Владана Деснице *Прољећа Ивана Галеба* у којем се главни јунак такође налази у болници. Лазар Букумировић сматра да роман „у својим најуспелијим деловима неодољиво подсећа на *Прољећа Ивана Галеба*, и на тематском, и на формалном, па и на стилском плану” (Букумировић 2022: 477). Атмосфера у роману *Небо, ипак дубоко* слична је оној у Десничином роману јер мотив болнице увек је нераскидиво повезан са болешћу и смрћу.

У роману је трагична судбина Таре Сенице постављена као окосница приче. Несрећни догађаји везани за Тарину болест, одлазак у болницу и, напоследку, смрт, одвијају се у празничне дане који су везани за завршетак године, од Нове године према једном календару, преко Божића, до Нове године према другом календару, чиме су у потпуном контрасту спољашња дешавања у односу на оно што се одвија унутар људи чије гласове представљају записи у роману. Сваки од приповедача показује једну страну догађаја, односно даје виђење са своје тачке гледишта кроз прозне фрагменте који представљају делове мозаичке приче. Сваки од фрагмената отвара један комадић приче која се током романа лагано одвија, односно читалац је склапа из делова од којих саставља укупну слику. Кључно питање постављено је у наслов централног одељка романа – „Шта смо радили тада” и свака приповедачка инстанца покушава да реконструише дешавања која су се одвијала у тим, иначе празничним данима, који за њих нису били обични, јер су били обележени Тарином болешћу, и, на крају, њеним одласком са овога света. Сваки од приповедача показује своју тугу због Тариног одласка и наравно да је она другачија у сваком случају, као што је јасно и да је родитељски бол највећи.

Приповедачке инстанце су Тарина мајка Мира, отац Деки и Тарин бивши момак, док је уз њих и глас ауторског приповедача који се понекад и појављује у самој причи (у завршном делу романа, на пример: „[...] заокружимо две године, увек са истим питањима, сумњама, и сузама, нас две: Мира, Тарина мама, и ја, сен, којој је дато да бележи; дрхтимо, сумњамо и верујемо” (Капор 2021: 86)). Уз Тарин глас који се појављује кроз белешке на почетку романа, као и на још два места у њему, укупно имамо пет гласова који учествују у причи. Коришћењем оваквог поступка којим комбинује више тачака гледишта, Весна Капор туговање представља на различите начине, а у исто време оправдава понављања мотива. Никола Маринковић је нагласио да „на првом месту, смењивање различитих гласова омогућава да понављање истих мотива или стилских елемената, превасходно тужбаличког типа, делује уметнички оправдано. На другом месту, оно омогућава и нијансирање теме преко карактеризације, пошто су гласови оца, мајке, момка, па и приповедача, јасно индивидуализовани, при чему је нарочито успела разлика мушко–женско (ту-

говање)” (Маринковић 2021: 107). Сваки од приповедача тугује на свој начин и другачије представља трагично осећање живота.

Главна тема приче је везана за човекову судбину, за пролазност, губитак и бол који прати смрт вољеног бића. У питању је смрт детета, заправо девојке, али са тачке гледишта родитеља у питању је дете, те је бол највише изражен у њиховом случају јер се животни редослед одлазака са овог света за њих у потпуности преокренуо. Трагичност таквог поретка додатно је изражена чињеницом да су Тари у тренутку њене смрти живи не само родитељи, већ и родитељи родитеља, њени баба и деда. Тара због изненадне болести доспева у болницу у којој напослетку и премине, не успевајући да се опорави. Њена смрт уноси потпуни слом за њену породицу и пресеца животе људи који су јој били блиски. Тарина болест почиње крајем године, а одлазак у болницу се одвија одмах по Божићу: „Тад, тог другог болничког дана, трећег по Божићу, кажу, извукли смо је, засад” (Капор 2021: 36). Будући да је Тара била рођена на самом крају ратне 1999. године и да се смртно разбојева такође крајем године, симболички се описује круг живота. „Добила сам је те страшне деведесет девете, предвече, уочи дочека, као дар, најлепши дар” (Капор 2021: 16). Са ратом из 1999. године повезан је и наслов романа јер се Мира, Тарина мајка, сећа да је тог пролећа, када су нас бомбардовали, „небо било плаво и дубоко, разбијало страх” (Капор 2021: 54). Те речи се појављују и на крају романа, у епилогу у којем приповедач, затварајући круг, понавља Тарине речи из беседе пишући како је гледа пред собом и да јој она говори „Немам више времена, а немате га ни ви. Потом се, лагано, окрећеш према прозору, загледана у бескрај, у плавет изван зидова, и кажеш: А, небо је тако дубоко” (Капор 2021: 89). Управљеност према небу ослоњена је на дело Милоша Црњанског и мото читавог романа узет је из његовог путописа *Finistere (Писма из Париза)*. Мото наглашено усмерава пажњу према небу иако поглед путописца трага за обалом. Инверзија простора по оси горе–доле призива стихове песме „Косово Поље” Васка Попе: „Поље као ниједно / Над њим небо / Под њим небо” (Попа 2001: 227). Обратимо ли пажњу на име јунакиње романа (Тара Сеница) чија трагична судбина је у основи приче, видећемо да је наглашена веза са птицом. Ова веза се појављује на неколико места у роману, најпре на почетку централног дела романа где се наглашава веза са птичицом која је одлетела, затим касније у роману, Тарина мајка ће се сећати како је Тара волела песму о птичици, песма Едит Пјаф је била пуштена на Тарином испраћају (надимак певачице био је *Птичица*). Све наведено нас упућује управо на значење наслова и инверзију вертикалне просторне осе (горе–доле). Будући да је птичица симболички одлетела и простор у којем се она налази (земља) симболички се може заменити небом.

У роману се показује како бол родитеље окреће и према мистичном искуству. Неколико записа Тарине мајке сведоче о сујеверном страху од близине смрти. У тренутку када види умрлицу на комшијским вратима, Тарина

мајка осећа „како нешто невидљиво хуји, ту, креће се, између затварања и отварања, врата...” (Капор 2021: 15). На неколико места у роману појављује се истоветна запитаност и слутња о томе што је смрт била близу њихове куће почетком децембра и да се као дух или авет увукла: „Док нисмо отворили врата, оног јутра, оног децембарског јутра” (Капор 2021: 40). Запитаност Тарина мајка не крије и помиње је свештенику: „Шта се десило, оче Тоде? Шта се десило? Како може та језа из ходника да прогута такав осмех?” (Капор 2021: 16). Одговора није било. Слутња о несрећи Тариној мајци је пунила срце језом и она се сети тога момента много касније, када се мисао о смрти појави у вези са њеним оцем, али ту она прави разлику у односу на слутњу коју је осетила: „Али то није оно нешто, што је ушло, оног јутра, на крају године, оног јутра, из стана преко пута” (Капор 2021: 52). И Мирин отац је свестан да је крај његовог живота близу, али због његове болести никада му нису саопштили да му је унука умрла. Мирина мајка је, са друге стране, знала и умрла је четрдесетог дана од Тарине смрти. Наглашавањем броја који има велики значај у народним веровањима и у вези је са обредима прелаза, такође се појачава мистично искуство. Слутња са собом повлачи и мисао о судбини, те се Мира пита да ли је та сенка могла да се избегне: „Опет, тај трен, кад смо отвориле врата, оног јутра, није морао бити наш. Или, или, ипак јесте, само наш?” (Капор 2021: 83).

Родитељски бол је посебно издвојен у роману јер смрт детета обесмишљава њихове животе. Тарина бака није желела да живи више након смрти унуке: „Већ болесна, после, после свега, није хтела ни да једе, ни да се лечи. Хтела је да оде. Хтела” (Капор 2021: 52). Бол је толико велики да и Тарини родитељи мисле само о одласку, о нестанку, „ничег више овде нема, за мене, ничег; сама, да будем сама, да уроним у бол, и одем, одем за њом” (Капор 2021: 53). Тарина мајка у разговору са свештеником који покушава да је утеши изговара да само жели да је нема. Док седи на Тарином гробу она мисли о будућности каква је могла да буде, о унуцима, којих неће бити. Смрт детета увек повлачи са собом питање смисла живота, човекове судбине и места у свету. Будући да се догађаји описани у роману одвијају у дане великог хришћанског празника, покреће се и питање хришћанског подтекста приче. Тарина мајка понавља речи свештеника: „њена мисија на земљи завршена је, ко зна какви су Божји планови, какви су њени небески путеви, сигурно је с анђелима” (Капор 2021: 61). Свештеник заправо заступа теодицеју лајбницовског типа према којој одбрана Господа почива на ставу да човеку није дато да разуме Божју промисао и не може да сагледа смисао његових поступака. Али то ништа не значи за родитељски бол коме само остаје запитаност и сумња: „Како је то могло тако? Како? Обасјати нас, таквом милошћу, Господе, па је одвести?” (Капор 2021: 64). И речи не пружају утеху мајци: „Господ нас узима кад смо најспремнији за њега, каже неко, док покушава да ме теши. Дошла си, видела, проживела, колико је било потребно твојој

савршености, и отишла, на боље место? Где има бољег места до мајчиног срца? Анђеле мој” (Капор 2021: 49–50). Бол понекад усмерава мисао према критици Бога: „Како је то могло тако? Како? Обасјати нас, таквом милошћу, Госпoде, па је одвести?” (Капор 2021: 64). Међутим, мисао о преминулој ћерки задржава њене родитеље на овом свету: „А онда, једног дана, твојим гласом чујем: Тата, чувај маму. // Нема повлачења са ове уклетe коте наших живота. На којој су остали радосни часови, оковани сећањима” (Капор 2021: 50). Такође, смисао се појављује у сусрету са нараторком, јер она може да уобличи причу о Тарином одласку и болу. На тај начин, кроз причу, живеће спомен на Тару.

Композициони модел романа је одабран да би се показало како прича наставља да траје и после физичког одласка човековог. Тарина школска беседа не само што уводи тематику причања у роман и поставља средиште приче, него представља и њу, она бива симболички присутна на самом почетку, у уводном поглављу романа. У средишту романа је исприповедано њено боловање и околности у вези са њеним одласком са овог света, показан је бол њених најближих и људи који ће се Таре увек сећати, а у последњем поглављу приповедач улази у причу, помера фокус ка себи и причи која настаје. У последњем одељку романа глас приповедача више није истакнут курзивом. Она најпре приповеда о сусретима са Тарином мајком Миром и разговорима о смислу свега што се десило. Нараторка нуди утеху пријатељици: „Кажем јој, да душа одлази, тамо, у други крај, онда кад је најспремнија, и најлепша. Мала је то утеха, знам, али друге немам” (Капор 2021: 85), али је и сама свесна да питања остају и да сумња не нестаје. Затим, приповедач скреће пажњу на настанак саме приче: „Дато нам је да се сретнемо, *у долини суза*, и да причам ову причу” (Капор 2021: 87). Одлука да се прича о болу исприча није лака за приповедача јер постоји у њој сумња да ли то треба да чини, да ли прича о болу обесмишљава то осећање. Обратимо ли пажњу на природу тужења и усмену књижевност са својим књижевним врстама које имају функцију певања о болу, биће нам јасна веза са тужбалицама. Ана Гвозденовић је у предговору романа Весне Капор истакла да „најважнија улога тужбалице није у коначном опраштању већ у чувању спомена на умрле” (Гвозденовић 2021: XVII). Због тога је важно помињање имена онога ко више није на овом свету и због тога је важно да се настави прича. Јер док траје прича о неком и он наставља да живи. Тарини родитељи у томе налазе смисао својих живота који су суровом судбином пресечени. Иако њихове молитве бивају упућене Господу да их одведе са овог света, свесни су „да човеку није дато да се преда, чак ни онда кад би свој живот положио за нечији” (Капор 2021: 80). Оно што је дато, а тим речима се заправо означава да је вишња воља иза догађаја, јесте да се прича исприча. Нараторка и наглашава да јој је дато да се сусретне са Миром, Тарином мајком, и да исприча причу о Тари. Она је дошла у живот Тариној мајци када су други одлазили, не мо-

гавши да издрже тугу. Завршетак романа има функцију, са једне стране, да помаже настанак приче о болу због Тариног одласка, али и да сведочи о томе да смрти нема док траје прича, зато што прича остаје да живи, како и гласе последње речи у роману.

Уводећи приповедача у саму причу, Весна Капор активира питање односа књижевности и стварности. У роману је до тога тренутка било коришћено ослањање на документ (Тарина беседа и две белешке), али однос између стварних догађаја и приче није био укључен у само дело. У епилогу се наглашава да прича настаје кроз разговоре са Тарином мајком, да је уобличена у кући на води која припада Тариним кумовима, и да је први читалац и уредник била Мира, Тарина мајка. На тај начин, Весна Капор епилогом наглашава да је роман прича о болу, да *нешто као њисма* пише и даље Тари, али да се у стварности мора ставити тачка на приповедање да би се прича могла пустити у живот. Роман тако описује композициони круг, од Тарине беседе о времену, преко сећања њених најближих и њиховог туговања, до приче у којој ће она живети и даље. Имајући у виду да су све Тарине белешке биле посвећене књижевним темама, има нечег судбинског у томе да она буде књижевни јунак.

ИЗВОР

Весна Капор (2021): *Небо, ипак дубоко: Писма за Тару*, Београд: Српска књижевна задруга.

ЛИТЕРАТУРА

Букумировић (2022): Л. Букумировић, И роман је грцао, *Летњојис Мајице српске*, књ. 509, св. 3, Нови Сад: Матица српска, 476–480.

Гвозденовић (2021): А. Гвозденовић, Нема реквијема, док се сећамо, у: В. Капор, *Небо, ипак дубоко*, Београд: Српска књижевна задруга.

Кецојевић (2023): М. Кецојевић, Лирско ткање романа *Небо, ипак дубоко* Весне Капор, *Радови Филозофског факултета*, бр. 24, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 101–118.

Маринковић (2021): Н. Маринковић, Приповедање и смрт, *Повеља*, бр. 2, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 106–110.

Попа (2001): В. Попа, *Сабране њисме*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Вршац: Друштво „Вршац лепа варош”.

Milan D. Aleksić

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of Serbian Literature and South Slavic Literatures

NARRATIVE FEATURES IN VESNA KAPOR'S NOVEL *NEBO, TAKO DUBOKO*

Summary: The paper analyses Vesna Kapor's novel *Nebo, tako duboko*, with special attention paid to the nature of the narrative. The Kapor's novel belongs to the type of lyrical novel because the plot of the narrative remains in the background. There are several different focalizers who tell the story by expressing their feelings. The features of epistolary novels can be recognised in Kapor's work as well, since the story is actually presented through letters written by different characters. The paper deals with composition and structure of the novel, as well as different narrative elements and specific literary devices used to tell the story.

Keywords: Vesna Kapor, *Nebo, tako duboko*, lyrical novel, poetics, narrative.